

Sprookjes in tijden van “crisis”. Een functionalistische benadering van een literair fenomeen

Stijn PRAET

Abstract

The present paper takes Apuleius’s tale of “Cupid and Psyche” (2nd century A.D.) as its point of departure. Though often taken for granted as one of the oldest literary fairy tales in the Western tradition, the text itself in fact defies such “easy” categorisations. After considering the ways in which scholars in the past have attempted to bridge the gap between this Ancient tale and the actual fairy tale genre, I will suggest an alternative approach, based on the notion that fairy tale-like narratives tend to self-consciously participate in the dynamics of their respective literary fields, especially in times of relative crisis. This approach affords us with the opportunity to study Latin texts like “Cupid and Psyche” in relation to other fairy tale-like narratives, not only as part of a tradition, but as a recurring literary phenomenon in its own right.

INLEIDING

De volgende uiteenzetting wordt aangeboden als een vroege schets van mijn doctoraatsonderzoek naar – wat ik met de nodige voorzichtigheid – het Latijnse “sprookje” wil noemen. Daarmee wordt niet bedoeld op het relatief moderne curiosum waarbij klassiekers van de jeugdliteratuur worden omgezet in de opnieuw aan prestige winnende taal van Cicero en Vergilius (of wat daar voor zou moeten doorgaan), zoals daar zijn *Winnie Ille Pu* (1960), *Regulus* (1961), *Alicia in Terra Mirabili* (1964) en ook *Harrius Potter* (2003). Het huidige onderzoek richt zich namelijk op oorspronkelijk Latijnse teksten uit de hele geschiedenis van de Latijnse literatuur, van de Oudheid, waarin Latijn nog werd gesproken als moedertaal, tot de Vroegmoderne Tijd, toen Latijn het als functioneel beperkte taal van de intelligentsia eindelijk moest bekopen tegen de opkomende volkstalen.¹ Het zijn teksten die we vanuit ons eigen moderne denkkader intuïtief zouden bestempelen als sprookjes. In deze uiteenzetting zal worden nagegaan in welke mate die reactie geldig is. Daarbij wordt vertrokken vanuit een tekst die grote bekendheid geniet onder zowel classici als sprookjesonderzoekers, meer bepaald Apuleius’ “Amor en Psyche”. Aan de hand van deze Latijnse tekst, die op het eerste gezicht lijkt te vol-

¹ Het onderzoek naar dit onderwerp is tot op heden eerder beperkt. Zie vooral Anderson, Hansen, Wesselski, Ziolkowski. Van hen is Wesselski diegene die eerder neigt naar een literaire benadering, terwijl de anderen zich meer aan de kant van oralistisch-folkloristische stromingen bevinden.

doen aan wat we tegenwoordig van een sprookje verwachten, zal ik ingaan op de algemene conceptuele en methodologische hindernissen die zich opwerpen wanneer we dergelijke teksten willen bestuderen in relatie tot het eigenlijke volkstalige sprookjesgenre. Vervolgens zal ik een alternatieve benadering voorstellen om deze hindernissen te nemen, dan wel te ontwijken, gebaseerd op de tentatieve stelling dat het sprookje als literair fenomeen de neiging heeft zelfbewust te functioneren binnen situaties van “crisis”, zijnde ongewone spanningen binnen het literaire veld. Tot slot keer ik terug naar “Amor en Psyche” om alvast aan te duiden hoe we het binnen dit kader kunnen plaatsen.

SPROOKJES DIE GEEN SPROOKJES ZIJN, EN WAT ERMEE TE DOEN?

“Amor en Psyche” werd geschreven in de 2de eeuw na Christus door de Afrikaanse Romein Apuleius van Madaurus, literator, redenaar en middenplatoonse filosoof. Het verhaal maakt deel uit van een groter literair werk met de dubbele titel *Metamorphoses, sive asinus aureus (Metamorfosen, of de Gouden Ezel)*. Deze ongewone antieke voorloper van de moderne picareske roman bevat het pseudoautobiografische relaas van een eerste-persoonsverteller die zichzelf Lucius noemt. Hij blijkt een intelligente en nieuwsgierige jonge man van goede afkomst die erop uit is getrokken om zich in Thessalië in te laten wijden in de kunsten van de magie, maar zichzelf daarbij per ongeluk in een ezel verandert. Tegen wil en dank belandt hij van het ene avontuur in het andere en ondergaat talloze mishandelingen bij zijn regelmatig wisselende eigenaars. Uiteindelijk wordt hij uit zijn lijden verlost door de Egyptische godin Isis die hem zijn menselijke gedaante teruggeeft, waarop hij zich prompt aansluit bij haar mysteriecultus. Tijdens zijn omzwervingen ontmoet hij ook een bonte verzameling aan personages van wie hij diverse verhalen te horen krijgt, vol seks, bedrog, platte humor, horror en verwondering. Van al deze ingebedde verhalen is “Amor en Psyche” met zijn twee van de in totaal elf boekrollen niet alleen het langste, het neemt ook een centrale positie in binnen het werk. Lucius de ezel hoort het van een oude vrouw die met haar vertelling het hysterische bruidje Charite tracht te sussen. Het meisje werd namelijk kort daarvoor ontvoerd door een bende rovers en aan het medeplichtige besje toevertrouwd.

In literair-historische overzichten vermeldt men dit verhaal vaak als één van de oudste overgebleven voorbeelden van het literaire sprookje in de Westerse traditie.² Als we een vluchtige blik werpen op een samenvatting van de plot zijn we al snel geneigd daarmee in te stemmen. Het begint met de maar al te

² Zie bijvoorbeeld Canepa, “Italy” 252; Zipes, “Introduction” xx. Canepa verwijst er meer specifiek naar als “[t]he oldest example of an ‘Italian’ literary fairy tale”. Zoals hieronder nog mag blijken, moeten we “Amor en Psyche” echter meer beschouwen als een product van Romeins Afrika dan van het Italiaans schiereiland.

herkenbare zin: “Er waren eens in een stad een koning en een koningin”.³ Ze hadden drie dochters. De jongste, Psyche, was uitzonderlijk mooi. De mensen vereerden haar als een incarnatie van Venus. Dit deed de jaloezie van de echte liefdesgodin ontvlammen. Zij stuurt haar zoon Amor/Cupido erop uit om haar sterfelijke rivale verliefd te laten worden op een lelijke man van laag allooi. Amor wordt echter zelf verliefd op haar en laat haar door zijn dienaar de Westenwind ontvoeren naar zijn wonderlijke paleis. Psyche krijgt daar alles wat haar hart begeert zonder ooit iemand te zien. Alleen ’s nachts wordt zij door haar mysterieuze echtgenoot bezocht, maar hij verbiedt haar te vragen naar zijn identiteit of hem te aanschouwen in het licht. Na een tijdje raakt ze zwanger en juist op dat moment weten haar zussen haar op te sporen. Zodra ze worden geconfronteerd met Psyche’s nieuw verworven rijkdommen, slaat hun blijdschap snel om in afgunst en ze beramen een plan om het geluk van Psyche te saboteren. Het simpele kind laat zich door hen overtuigen om ’s nachts haar echtgenoot te bespieden bij het licht van de lamp. Ze wordt echter betrapt wanneer een begerige druppel hete olie uit de lamp springt en de slapende Cupido verbrandt. Gekrenkt en teleurgesteld laat hij haar achter met haar schaamte. Psyche begint nu aan een lange zoektocht om haar verloren echtgenoot terug te winnen. *En passant* neemt ze wraak op haar zusters met een dodelijke list. Uiteindelijk levert ze zich over aan de genade van haar boze schoonmoeder Venus, die in de tussentijd heeft vernomen dat haar zoon haar verraden heeft. Ze legt Psyche een aantal onmogelijke opdrachten op in de hoop haar zo om het leven te kunnen brengen: eerst moet zij als een antieke Assepoester een berg bonen, linzen en granen sorteren, vervolgens de gouden wol van een kudde moordzuchtige schapen bemachtigen en daarna een kristallen flesje vullen met water uit de rivier der doden. Iedere taak weet zij tot een goed einde te brengen met de hulp van een kolonie mieren, een rietstengel en een adelaar. Ten slotte wordt zij bijgestaan door een sprekende toren die haar uitlegt hoe zij haar vierde taak dient te vervullen, namelijk een reis naar de Onderwereld om daar een kistje te vullen met pure Schoonheid. Uit nieuwsgierigheid en ijdelheid opent ze het kistje en valt zo ten prooi aan een magische doodsslaap. Dan verschijnt haar prins, Cupido. Hij veegt de slaap van haar lichaam af, bergt deze weer op en neemt zijn bruid mee naar de Olympus, waar ze officieel en feestelijk gehuwd worden door Jupiter, vorst der goden. Tegelijkertijd ontvangt Psyche ook de onsterfelijkheid. Niet veel later krijgt het echtpaar een dochtertje, Voluptas.

Samenvattingen als deze maken het verleidelijk om “Amor en Psyche” relatief onproblematisch te classificeren als een sprookje – zeker wanneer de

³ “Erant in quadam civitate rex et regina. Hi tres numero filias forma conspicuas habuere” (Apuleius, “Metamorphoses” 236 (IV.26)). Naast de Loebuitgave heb ik ook gebruik gemaakt van E.J. Kenneys kritische editie van “Amor en Psyche” (Apuleius, “Cupid and Psyche”). Alle vertalingen zijn van mijn hand.

klemtoon daarbij al dan niet bewust wordt gelegd op vermeend sprookjesachtige elementen ten koste van de eigenheid en complexiteit van Apuleius' tekst. Men hoeft geen doorwinterde sprookjesonderzoeker te zijn om de "typische" openingsformule op te merken,⁴ evenals andere opvallende structurele en thematische gelijkenissen met welbekende sprookjesteksten. En toch schiet een dergelijke classificatie op basis van herkenning te kort, niet het minst chronologisch. De Romeinen hadden namelijk geen generische term om sprookjesachtige narratieven te onderscheiden van andere soorten fictie (overigens ook een anachronistisch concept). Er was enkel *fabula*, een equivalent van het Griekse *mythos*. Tot deze vuilnisbakcategorie behoorden alle narratieven, literair aandoend dan wel volks van aard, die niet ostentatief *waar* of *waarachtig* waren. Ik gebruik het woord "vuilnisbakcategorie" hier bewust, aangezien dit type literatuur niet al te hoog werd ingeschat. Zij staat immers haaks op het Romeinse gevoel voor *gravitas*. Kortom, het is voor een Romein niet mogelijk zichzelf te beschouwen als een auteur/performer, dan wel lezer/luisteraar van wat wij vandaag sprookjes zouden noemen. De geboorte en institutionalisering van het genre moet men een stuk later situeren, bij vroegmoderne Italiaanse auteurs als Giovan Francesco Straparola en Giambattista Basile, in de salon- en hofcultuur van laatzeventiende-eeuws Frankrijk met Charles Perrault en Mme. D'Aulnoy, en uiteraard ook bij de gebroeders Jacob en Wilhelm Grimm en hun collectie *Kinder- und Hausmärchen* (1812-1857). Het zijn vooral die laatsten die onze verwachtingshorizon van het sprookje nog steeds sterk bepalen, ook binnen de literatuurwetenschap.

Er stelt zich dus een probleem: enerzijds hebben we te maken met een tekst, "Amor en Psyche", die een onmiskenbare affiniteit vertoont met het sprookje en die we als dusdanig ook willen kunnen benaderen. Anderzijds moeten we vanuit een literair-historisch standpunt vaststellen dat "Amor en Psyche" onmogelijk een sprookje kan *zijn*.⁵ We kunnen nu grofweg vier richtingen uit: ofwel kiezen we ervoor Amor en Psyche uit te sluiten van ieder sprookjesgericht onderzoek en laten we het volledig over aan de oudheidkunde. Dit is geen

⁴ Detlev Fehling heeft echter overtuigend beargumenteerd hoe in de Oudheid geen intrinsieke relatie bestond tussen dergelijke formules en specifieke narratieve genres als het volksverhaal en het sprookje – voor zover deze op dat moment al bestonden (zie *infra*) (79-88).

⁵ Hetzelfde geldt voor een nog groeiend onderzoekscorpus van andere Latijnse "sprookjes", zoals bijvoorbeeld Johannes de Alta Silva's "Cygni" (*Dolopathos*, 12de eeuw), het anonieme gedicht "Asinarius" (12de-13de eeuw) en de "Narratio de Arthuro rege Britanniae et rege Gorgolon lycanthropo" (14de eeuw). Deze teksten behandelen respectievelijk de magische transformatie van een aantal adellijke broers in zwanen, de nachtelijke metamorfose van een hoofs opgevoed ezeltje in een aantrekkelijke prins, en de avonturen van een betoverde weerwolf met zowel wrede als eervolle bedoelingen. Zoals ook het geval is met "Amor en Psyche" keren veel van de plotstructuren en motieven hier aanwezig ook terug in talrijke volkstalige sprookjes, van Straparola over Grimm tot de meest recente herschrijvingen en bewerkingen. Voor tekstedities, zie Hilka; Rizzardi; Day.

slechte keuze; de contextualisering van een tekst binnen het eigen literair-historisch kader is een werk dat uiteindelijk nooit geheel is voltooid, evenmin als vele andere deeltaken die deze discipline tot de hare rekent. Misschien hebben classicus en historici vandaag of morgen nog boeiende en vernieuwende verhalen over dit verhaal te vertellen. Misschien komt er weer wat nieuwe informatie aan het licht, of worden er een nieuwe perspectieven gecreëerd. Hoe dan ook wordt het pas echt mogelijk de positie van Latijnse "sprookjes" tot gelijkwaardige teksten uit het latere genre op een onderbouwde manier te begrijpen wanneer we zicht hebben op hoe zij werden geproduceerd en hebben gefunctioneerd in hun eigen tijd. Aan studies als deze is er momenteel echter geen overvloed.

Een tweede keuze die onderzoekers hebben gemaakt, is om "Amor en Psyche" toch op te nemen in het canon van de Westerse sprookjestraditie op basis van argumenten van continuïteit. Hier heeft de zogenaamde "orale hypothese" een bepalende rol gespeeld, namelijk de idee dat er een sterke, zelfstandige en stabiele mondelinge volkstraditie van sprookjesvertellingen heeft bestaan die zich uitstrekt over de grenzen van ruimte en tijd en die pas de voorbije twee eeuwen is beginnen uit te doven. Volgens deze gedachtegang zou Apuleius bij het schrijven van "Amor en Psyche" slechts een beroep hebben moeten doen op een reeds bestaande traditie van een verhaaltipe dat in de standaardindex van Aarne en Thompson aangeduid wordt als AT 425.⁶ Uiteraard zou hij het materiaal dan verder bewerkt en opgepoetst hebben om te voldoen aan de literaire normen van zijn tijd, zoals sprookjesauteurs in latere eeuwen het hem zouden nadoen. De achterliggende methodologische opvatting hier is dat men sprookjes in grote mate kan definiëren in termen van hun afhankelijkheid van een orale cultivatie, steeds als een secundaire herschrijving van een volksoraal origineel, de individuele toe-eigening van een collectief bezit. De orale hypothese heeft vrij lang standgehouden binnen de verschillende takken van het sprookjesonderzoek. Pas vanaf de jaren zeventig is men haar op grote schaal gaan herzien. Intussen heeft zij moeten plaatsmaken voor een veel complexer, want genuanceerd model waarin eens monolithische begrippen als "puur", "volks" en "oraal" niet langer in directe oppositie worden geplaatst met "gecontamineerd", "elitair" en "schriftelijk", maar steeds opnieuw door elkaar worden gefilterd.⁷ Het sprookje dient daarbinnen beschouwd te worden als een evoluerende heterogene en hybride literaire kunstvorm, met elementen uit diverse sociale en esthetisch-poëtische sferen, ondersteund door diverse media en vorm gegeven door zowel collectieve als hoogst individuele krachten. Dit geldt ongetwijfeld ook voor een verhaal als "Amor en Psyche". We

⁶ Zie Aarne en Thompson 140-145.

⁷ Deze verschuiving werd voornamelijk tot stand gebracht door onderzoekers als Jack Zipes, Nancy Canepa, Maria Tatar, Marina Warner, Donald Haase, Ruth B. Bottigheimer, Rudolf Schenda, etc.

mogen ons echter niet blindstaren op reconstructies van een hypothetisch achterliggende orale traditie, enerzijds omdat het bewijs daarvoor schaars en betwistbaar is, anderzijds omdat daarmee het ontstaan en literair functioneren van Apuleius' tekst nog niet afdoende is beschreven, en al zeker niet verklaard.⁸ Voorts wil ik nog opmerken dat de geschiedenis van de Latijnse literatuur, van begin tot heden, er één is van artificialiteit, van een bij uitstek tekstueel-literaire traditie die steeds neigt in dialoog te treden met de auteurs van het verleden. Volkse traditie of niet, tekst en intertekst mogen hier niet uit het oog worden verloren.

Een derde gangbare, mijns inziens interessantere optie om “Amor en Psyche” te betrekken bij de studie van het sprookje is het historisch receptieonderzoek, dat eveneens vertrekt vanuit argumenten van continuïteit, zij het van een andere soort. Talrijke (sprookjes)auteurs doorheen de geschiedenis hebben namelijk naar deze heel concrete Latijnse tekst en vertalingen ervan teruggegrepen, van de zeventiende-eeuwse Basile tot Francesca Lia Block, wier “geamëricaniseerde” en onttoverde versie van het verhaal pas in 2010 is verschenen.⁹ Het onderzoek naar een dergelijke literaire overdracht is lang overschaduw geweest door een al te rigide hantering van de orale hypothese, waarbij critici liever aandacht besteedden aan de *mogelijkheid* van orale invloeden boven de relatieve *zekerheid* van schriftelijk literaire. Om een voorbeeld te geven: in 2007 nog publiceerde Nancy Canepa haar nieuwe vertaling van Basiles sprookjescollectie *Lo cunto de li cunti* (*Het verhaal der verhalen*, 1634-36). Bij de vertelling “Catenaccio” (“Het kettinkje”) merkt ze in een onderschrift op dat het gaat om het internationale volksverhaaltje AT 425, “De zoektocht naar de verloren echtgenoot”. Ze gaat verder:

This is one of a number of stories in *The Tale of Tales* that share their motifs with the Cupid and Psyche story. Croce makes references to Italian variants, as well as Grimm [...] Penzer discusses a similar Greek tale and hypothesizes that Basile may have derived his from it. There are also variants from Turkey and Crete (where he was stationed during 1604-07), though it does not seem that he knew either Turkish or modern Greek [...] (in Basile, “Tale of Tales” 199).

Hoewel Canepa zich in haar werk een erudiet kenner toont van Basile en de literair-historische omstandigheden waarin hij schreef, verzuimt ze het hier niettemin de naam Apuleius te laten vallen, een auteur die Basile zeker gekend moet hebben, die hij waarschijnlijk zelf op de plank had staan, en

⁸ De discussie over de al dan niet volks-orale oorsprong van “Amor en Psyche” gaat op zijn minst terug op de gebroeders Grimm. Voor een overzicht van de voornaamste argumenten pro en contra, zie Schlamm. Voor meer recente toevoegingen, zie Anderson 61-88; Hansen 106-114.

⁹ Zie Basile, “Cunto de li cunti”, “Tale of Tales”; Block.

wiens bewoordingen hij hier en daar ook in zijn eigen verhalen laat resoneren.¹⁰ Wanneer Canepa hier spreekt over "the Cupid and Psyche story" doelt ze daarmee niet op een concrete tekst, maar op een crosstemporeel corpus van verwante narratieven. Nu is er uiteraard geen bezwaar tegen een literair-historische reconstructie waarin ruimte wordt gemaakt voor de mogelijkheid van een orale traditie, maar het is toch wel opmerkelijk dat Apuleius, die zo een belangrijke rol heeft gespeeld in de ontwikkelingen van de vroegmoderne cultuur, daarin hooguit een secundaire plaats toebedeeld zou krijgen. Het voorbeeld is echter indicatief: hoewel de gelijkenissen tussen "Amor en Psyche" en een groot aantal sprookjesteksten al eerder werden opgemerkt,¹¹ blijven comparatieve *close readings* die peilen naar onder andere stilistische invloeden eerder schaars. Niet verwonderlijk geldt hetzelfde voor de minder bekende Latijnse "sprookjes" uit latere tijden.

Tot slot kan hier een vierde keuze naar voren worden geschoven die tot nog toe nauwelijks of niet is beproefd. Het is de lezer wellicht opgevallen hoe in de methodologische benaderingen die zonet werden besproken woorden als "traditie" en "continuïteit" een funderende rol spelen. Dat komt doordat men het sprookje in het verleden ook meestal in die termen heeft bestudeerd, als een organische stroom van Verhaal die zich gestadig een weg door de geschiedenis heeft gebaand, daarbij gevoed door andere beekjes en rivieren, en zich van tijd tot tijd vertakkend of overgaand in nieuwe stromen. Romantische natuurmetaforen als deze stellen de zaken doorgaans verraderlijk eenvoudig voor, maar ik bouw er toch nog even op voort: waar men voorheen vaak de route van de verhaalstroom heeft gevolgd, wil ik nu de aandacht vestigen op het "debiet" en de "kracht". Wanneer we namelijk kijken naar de geschiedenis van het sprookjesgenre, merken we dat het zijn voornaamste, meest drastische ontwikkelingen heeft doorgemaakt tijdens een aantal duidelijk afgebakende culturele momenten. De vraag die zich hier opwerpt, is of deze momenten iets met

¹⁰ Dit laatste is vooral duidelijk in "Lo turzo d'oro" ("De gouden stronk"), een duidelijke herschrijving van Apuleius' tekst. Vergelijk bijvoorbeeld de passages waarin de respectievelijke echtgenoten hun bruid te hulp schieten in hoge nood en hen daarbij vermanen: "'O tradetora, non vuoi proprio 'mezzare a le spese toie che pe sta 'mardetta coriosità si a lo stato dove te truove?'. Cossi decenno chiammaie a sisco li suone e le tornaie a 'nchiudere a la scatola, decennole che le portasse a la mamma'" (Basile, *Cunto de li cunti* 936-937, "'O verraadster, wil je het nu ten koste van jezelf nóg niet laten doordringen dat het door deze vervloekte nieuwsgierigheid is dat je hier bent beland?'" Terwijl float hij naar de muziekinstrumenten en borg hen terug op in het kistje, en hij zei haar hen naar zijn moeder te brengen"). / "'Ecce" inquit "rursum perieras, misella, simili curiositate. Sed interim quidem tu provinciam quae tibi matris meae praecepto mandata est exsequere naviter [...]" (Apuleius, "Metamorphoses" 348 (VI, 21), "Kijk nu toch," zei hij, "je had jezelf weer bijna het hoekje om geholpen, arm wicht, door diezelfde nieuwsgierigheid. Maar volbreng nu snel de taak die je op bevel van mijn moeder hebt gekregen"). Dergelijke echo's zijn overigens geheel naar Basiles eigenwijze literaire stijl.

¹¹ Zie vooral de verhaalfamilie die handelt over (pseudo)monsterlijke mannen die van hun vloek verlost worden door de toewijding van een geliefde. Mme. Le Prince de Beaumonts "La belle et la bête" (*Magasin des enfans, ou dialogues entre une sage gouvernante et plusieurs de ses élèves de la première distinction*, 1756) is daaruit vandaag wellicht de meest bekende telg, al dan niet in bewerking. Voor het verband tussen "Amor en Psyche" en dergelijke verhalen, zie bijvoorbeeld Bettelheim 277-310; Griswold 67-151; Swahn.

elkaar gemeen hebben waardoor zij zo vruchtbaar zijn gebleken voor de productie en receptie voor het sprookje. Wat ik voorstel is een functionalistische benadering van het sprookje(sachtige) als een literair fenomeen dat zich met een zekere regelmaat heeft voorgedaan onder en heeft ingespeeld op welbepaalde historische omstandigheden.

SPROOKJES IN TIJDEN VAN “CRISIS”: VERSCHILLENDE ASPECTEN

De stelling waaruit ik wil vertrekken is de volgende: dat sprookjes en sprookjesachtige teksten de neiging hebben de kop op te steken in tijden van “crisis” of overgang. Dit werd reeds sporadisch aangekaart door andere onderzoekers van verschillende strekkingen die het sprookje begrijpen als, om het met Rosemary Jackson te zeggen, een *literature of desire*.¹² Psychoanalytici hebben al heel vroeg geopperd dat literaire fantasie en kunst over het algemeen sublimaties zijn van collectief-culturele, maar ook individuele verlangens. Zonder verder in te gaan op de vaak problematische geschiedenis van de psychoanalyse van het sprookje, wil ik mij toch aansluiten bij de idee dat een dergelijke fantastische literatuur ons een beeld kan geven van de al dan niet bewuste verlangens en dus ook de gebreken in een welbepaald historisch-cultureel moment. Net in de fantasie worden immers de grenzen van het realistische, het wenselijke en het normatieve afgetast – en vaak ook overschreden. Terwijl men zich in psychologiserende benaderingen vaak heeft bekommerd om onderwerpen als de psychogenese van sprookjes bij individuele auteurs of als uitdrukking van een *Volksgeist*, of gespeculeerd over het therapeutische, dan wel verderfelijke potentieel van *het* sprookje bij persoonlijke crises,¹³ is men in de socio-historische hoek een andere richting uitgetrokken: oorspronkelijk gedreven door het neomarxisme en later ook de ruimere ideologiekritiek hebben socio-historici als Jack Zipes de voorbije veertig jaar geprobeerd sprookjes te bestuderen in de dynamiek met hun sociale, politieke en ideologische context. De verhalen zouden daarbij gefunctioneerd hebben als *symbolic acts* (cf. Fredric Jameson), actieve anticipaties van en reacties op de heersende maatschappelijke discoursen van hun tijd, niet zelden met een subversieve ondertoon. Ze zouden ons bijgevolg een historische blik gunnen op broeiende verlangens naar maatschappelijke hervorming en het ongedaan maken van dringende gebreken.¹⁴ Niet dat we hier te maken hebben met

¹² Zie Jackson. Daarin breidt zij de structuralistische benadering van Zvetan Todorovs *Introduction à la littérature fantastique* (1970) uit via Freudiaans-Lacaniaanse theorieën om te peilen naar de gevoelsmatige impact van dergelijke teksten.

¹³ Zie Praet, waarin eerder al een overzicht en kritische bespreking werd gegeven van de voornaamste tendensen in het psychoanalytisch sprookjesonderzoek tot op heden.

¹⁴ Zie onder meer Zipes' essaybundel *Fairy Tales and the Art of Subversion* (1983), in het bijzonder de programmatische openingstekst “Fairy Tale Discourse: Towards a Social History of the Genre” (1-11).

openlijk revolutionaire pamfletten; literaire fantasieën als deze bevatten namelijk ook steeds elementen die de *status quo* net bevestigen, eerder dan hem te ondermijnen. Niettemin is het opvallend dat de opkomst van het sprookjesgenre in zijn meest bepalende momenten grotendeels lijkt samen te vallen met periodes waarin men te maken heeft met bepaalde identiteitscrises, zowel op politiek, sociaal als cultureel vlak. Moeten we er dan van uitgaan dat we het sprookjesachtige in de literatuur vooral moeten begrijpen vanuit een verlangen naar verandering in de dagelijkse realiteit of, minder nobel, als loze afleiding, compensatie of vrijblijvend escapisme? De vraag zou zich bijvoorbeeld naar het heden laten vertalen als: is er een direct verband tussen de huidige problematiek rond multiculturaliteit en de eventuele populariteit van nostalgisch “Vlaamse” klassiekers of optimistisch interculturele filmsprookjes als *Azur et Asmar* (2006)?

Vragen en benaderingen als deze hebben zeker hun waarde; weinigen zullen tegenwoordig het belang van sociaal-historiserende contextualisaties in twijfel trekken. Meer nog, zij zijn typerend, zelfs modieus binnen een groot onderdeel van de hedendaagse literatuurwetenschap. Maar literaire teksten zijn natuurlijk meer (en minder) dan zomaar hetgeen *buiten* hen ligt in de wereld van alle dag: zij zijn ook daadwerkelijk *literair*, deel uitmakend van een wereld van teksten, van vormelijke en inhoudelijk tradities waarmee zij in een dialoog treden – de ene al intensiever en/of geslaagder dan de andere. Willen we dus het literaire sprookje(sachtige) beter begrijpen, dan zou het voor zich moeten spreken dat we daarvoor ook inzicht dienen te verwerven in het literaire veld waarin zij zijn ontstaan en gefunctioneerd hebben. Tot nog toe heeft men hier echter in beperkte mate aandacht aan besteed en al zeker niet systematisch. Mogen we er nochtans niet van uitgaan dat wanneer er onrust en discussie heerst op socio-politiek en cultureel vlak, dit ook zijn neerslag kent in de artistieke sfeer? Gaat een maatschappelijke identiteitscrisis niet vaak ook gepaard met een literaire?¹⁵

Laat ik duidelijk zijn dat ik de term “literaire crisis” hier niet per se negatief opvat: waar het om gaat, is een ongewoon hoge mate aan spanning tussen verschillende subvelden van het literaire veld met als inzet de hegemonie van bepaalde normatieve modellen van literariteit.¹⁶ Dergelijke spanningen zijn inherent aan de interne dynamiek van literaire velden en zij verzekeren de mogelijkheid tot vernieuwing en vitaliteit. “Crisis” moet in deze zin begrepen worden als een kortstondig, doch relatief hevig conflict, een toename van spanning die het veld op macroniveau echter stabiliteit verleent – een productief geschil. Men kan hier bijvoorbeeld denken aan de vele historische dispu-

¹⁵ Het voorkomen van het tweede impliceert echter niet altijd de aanwezigheid van het eerste, wat mag blijken wanneer we terugkeren naar Apuleius (zie *infra*).

¹⁶ Voor een praktisch model van dynamische veld-/systeemtheorie, zie Even-Zohar.

ten tussen de voorvechters van klassieke en moderne modellen, zoals die in het Frankrijk van de twaalfde en zeventiende eeuw, waarbij literaire innovatie steeds de inzet is geweest bij de wisselwerking tussen beide polen. Ik wil echter ook een tweede vorm van literaire crisis onderscheiden die haast tegenovergesteld is aan de eerste en als dusdanig minder positief. Hierbij dreigt de dynamiek van het veld stil te vallen door een *gebrek* aan spanning. Hoewel de kernmodellen van een literatuur in principe zeer lang quasi onbetwist en onveranderd kunnen blijven zonder dat het veld onvruchtbaar of irrelevant wordt, komt er onvermijdelijk toch een moment van impasse. Om zich alsnog te handhaven kan het veld zich dan gedragen als een vacuüm en modellen van zijn periferieën of zelfs andere, al dan niet literaire velden naar zich toe trekken. Slaagt het veld er niet in zich op deze manier te behelpen, dan kan het imploderen en wordt het vervangen door voorheen minder centrale literaturen. In dit geval raakt het veld met andere woorden gedestabiliseerd door een benauwende eis van stabiliteit.

Op basis van een eerste onderzoek dat aan deze tekst is voorafgegaan zou ik nu ook de hypothese willen formuleren dat het sprookje doorheen zijn geschiedenis opvallend vaak actief en ostentatief op dergelijke literaire crisis-situaties heeft ingespeeld. Dit kan theoretisch (gedeeltelijk) onderbouwd worden vanuit de aard van het genre zelf: als fantastisch narratief *par excellence* distantieert het zich namelijk ostentatief van realistische modi van ervaring en representatie. Hoewel vaak ook betrokken op een heel tastbare dagdagelijkse werkelijkheid, wordt zijn discours toch minder gekenmerkt door louter mimetische beschrijvingen dan door creatieve “fabulatie”, door het construeren van ongewone tekstuele werelden via een geladen omgang met taal en tekststructuren. Naast hun typische personages, thema’s en intertekstuele motieven worden sprookjes gekenmerkt door hun kunstige en kunstmatige vorm en stijl, of het nu gaat om de speelse barok van Basile, de geïdealiseerde *préciosité* van de Franse *conteuses* of de zorgvuldig geconstrueerde “natuurlijkheid” van de gebroeders Grimm. Deze literariteit wordt nog verder in de hand gewerkt door het relatief korte formaat van de meeste sprookjes, aangezien het hier makkelijker is de tekstuele architectuur op het voorplan te laten treden dan het geval is bij langere narratieven. Om het met de fabuliste Angela Carter te zeggen: “The short story is not minimalist, it is rococo. I feel in absolute control. It is like writing chamber music rather than symphonies” (in Simpson xix).¹⁷ Aldus heeft het sprookje een ideaal literair laboratorium geboden aan auteurs om in

¹⁷ Ansani en Canepa komen tot een soortgelijke conclusie in hun studie van Basiles *Cunto de li Cunti* (xxii). Andere onderzoekers hebben reeds geraakt aan het idee van het sprookje als een metaliterair geladen genre, op zijn minst impliciet. Zie Ansani en Canepa xxiii; Bacchilega 20-21; Canepa, “Court to Forrest” 61, 81-110, “Quanto ’nc’è da cca” 41-56; Harries 15-16, 61-62; Joosen v; Magnanini; Seifert; Tiffin.

te experimenteren en kanttekeningen te plaatsen bij traditionele of gangbare literaire vormen, doelstellingen en grenzen.

Wanneer we de geschiedenis van het genre bestuderen, merken we ook daadwerkelijk dat het sprookje zich telkens opnieuw heeft gepositioneerd in het spervuur van levendige contemporaine discussies over de aard van literatuur en kunst, zowel descriptief als prescriptief. Niet verwonderlijk was het vaak betrokken bij literaire avant-garde impulsen. Men kan hier onder meer denken aan de vroege experimenten van Straparola en Basile om schijnbaar hoge en lage cultuurelementen en sociaal gedetermineerde taalvormen met elkaar te mengen en contrasteren; aan de manier waarop Perrault en de eerste golf van *conteurs* en *conteuses* hun niet zo onschuldige sprookjes inzetten in de *Querelle des Anciens et des Modernes*; aan de duistere verhalen van de Duitse Romantici (Goethe, Hoffmann, Tieck, etc.) met hun onverholven reflecties op de waarde van fantasie en de scheppende kracht van de artistieke geest; aan het culturele *Bildung*-project van de gebroeders Grimm via de moedwillige creatie van een nationale Duitse oerliteratuur, en hun daaraan verwante discussies met collega-schrijvers; en tot slot, aan de hergeboorte van het sprookje in onze tijd als één van de weinige narratieve werelden die nog relatief breed bekend is en zich bijgevolg uitstekend leent tot esthetisch en ideologisch gemotiveerde herschrijvingen, intertekstualiteit en parodie, van Angela Carter tot de ware overvloed van herwerkte sprookjes die ons vandaag via tekst en scherm bereiken. Willen wij dus inzicht verwerven in het functioneren van het sprookje en zijn occasionele Latijnse “voorgangers” in hun hoedanigheid van *literaire* kunstvormen, dan kan dit terugkerende aspect van “crisis” en zelfbewuste participatie in het literaire veld worden aangegrepen als een vernieuwende invalshoek.¹⁸

APULEIUS’ “AMOR EN PSYCHE” ALS (META)LITERAIRE REFLECTIE

We keren nu terug naar Apuleius’ “Amor en Psyche” om het bij wijze van illustratie in het hierboven geschetste kader te situeren. Ik doe dit aan de hand van volgende drie vragen. Ten eerste: in welke toestand verkeert het literaire veld waarin Apuleius zijn *Metamorphoses* schrijft? Ten tweede: hoe verhoudt zijn werk zich tot die toestand? En tot slot: hoe functioneert “Amor en Psyche” binnen die verhouding? Ik wil er vooraf op wijzen dat de antwoorden hier eerder kort en algemeen zullen blijven, de analyse tentatief – een staaltje van een *work in progress*.

¹⁸ Van 20 tot en met 22 augustus 2012 vindt in de Sint-Pietersabdij van Gent het congres “The Fairy Tale Vanguard” plaats, dat zich verder zal concentreren op de stelling die in bovenstaande paragrafen wordt aangeboden, zowel theoretiserend als via historisch-literaire casussen.

1. De tweede eeuw na Christus is een ietwat ongewone periode voor de Latijnse literatuur.¹⁹ De bewogen tijden van de Julisch-Claudische dynastie waren voorbij. Sociaal, politiek en cultureel gesproken kende het Romeinse Rijk een ongeziene voorspoed onder de “goede” keizer Hadrianus. Naarmate de eeuw vorderde, ging het veld van de Latijnse literatuur er echter minderenderend aan toe: bij gebrek aan een overweldigend sociaal of politiek kwaad om tegen te reageren, lijken auteurs in deze periode zelfgenoegzaam te zijn geworden. Velen van hen waren niet langer zelfstandige kunstenaars, maar maakten deel uit van de keizerlijke bureaucratie, een hoogwaardig functionerend machtsapparaat dat de grip op het immense rijk moest garanderen.²⁰ Niet geheel verwonderlijk was het literaire werk dat ze produceerden doorgaans politiek onschadelijk en sociaal irrelevant. De auteurs uit het Neroniaanse en zelfs Augusteïsche tijdperk, wier werk getuigde van een woelig politiek verleden, werden niet langer automatisch beschouwd als de meest voor de hand liggende literaire modellen. Schrijvers wendden zich nu vaker tot de preklassiek Latijnse en vooral de Griekse cultuur, die op dat moment een bloeiperiode kende onder invloed van de Tweede Sofïstiek – de tweede eeuw is dan ook veeleer een Griekse dan een Latijnse eeuw. Bij hun pogingen de sterk gestileerde modellen van de Griekse literatuur te appropriëren lijkt het de Latijnse auteurs echter vaak aan interne overtuiging te ontbreken, hetgeen kon resulteren in een geforceerd, ietwat saai maniërisme. De praktijk van de Latijnse literatuur had met andere woorden soms minder te maken met het treffend vatten van een interessante gedachte dan met het gehoord worden op zich en erkenning te krijgen als lid van de graecofiele intelligentsia. Zo verloor het veld veel van zijn interne dynamiek en werd gedwongen te kijken in een andere richting dan het eigen normatieve centrum.

2. Bij het beoordelen van het statuut en de eigenheid van Apuleius’ werk stellen we vast dat hij wel degelijk een kind van zijn tijd is:²¹ hoewel waarschijnlijk van Berberse afkomst, genoot hij een uitgebreide opleiding in de Griekse cultuur, in het bijzonder haar retoriek, literatuur en filosofie. Latijn zou pas zijn derde, misschien zelfs vierde taal geweest zijn. Met zijn kunstige, ver-

¹⁹ De hieronder weergegeven literair-historische situatie werd eerder geschetst in een lezing van Wim Verbaal waarvan ik hier dankbaar gebruik maak. Hier dient te worden opgemerkt dat ons zicht op de ontwikkelingen in de Latijnse literatuur ten tijde van Apuleius verre van volledig is, zeker in vergelijking met de strikt “Klassieke” periode. Bovenstaande omschrijving moet bijgevolg wel vrij algemeen blijven. Voor andere Latijnse “sprookjes” (in het bijzonder uit de twaalfde en dertiende eeuw) kan men al nauwkeuriger tewerk gaan.

²⁰ Men kan hier denken aan auteurs als Marcus Cornelius Fronto, Aulus Gellius en Favorinus van Arelata. Uitzonderingen op deze tendens zijn vooreerst Apuleius, maar ook gepassioneerde christelijke apologeten zoals Tertullianus of de gebalanceerde classicist Minucius Felix. Tacitus is dan weer een uitstekend voorbeeld van hoe een staatambt de creatie van kwalitatieve Latijnse teksten niet *per se* in de weg hoeft te staan.

²¹ Voor een inleiding op de persoon en literaire *persona* van Apuleius, zie Gaisser 9-31.

vreemdende stijl, vol geleerde allusies en retorische technieken, en doorspekt met een archaïsche en poëtische woordenschat, wist hij tegemoet te komen aan populaire smaakpatronen, wat hem een niet geringe publieke bekendheid opleverde. Toch verschilt hij in andere opzichten onmiskenbaar van zijn tijdgenoten in Rome: als exotische "provinciaal" en zelfstandig performer kon hij zich immers wél permitteren vrijer om te springen met de normatieve *latinitas*, die op dat moment steriele trekken had aangenomen. Zijn positie ten opzichte van de officiële cultuur wordt weerspiegeld door zijn geografische positie in het rijk, namelijk het grensland. Apuleius voelt zich allerm minst gebonden aan het braaf volgen van de dominante modellen, maar experimenteert met een veelheid aan bronnen, zowel Griekse als Latijnse, regelmatig ook zonder veel respect voor hun originele context. In de *Metamorphoses* speelt hij de ene traditie tegen de andere uit en zo creëert hij een hybride literaire textuur die doet denken aan het werk van sprookjesauteurs als Basile, Perrault en Carter, een textuur die zowel komische ontlading als verbijstering en twijfel bij de lezer kan teweegbrengen.²² In dit opzicht lijkt Apuleius' schrijven te ontspringen aan een gelijksoortig verlangen naar literair explosieve *fabulatie* als hetgeen waaruit zich later ook het sprookjesgenre lijkt te ontwikkelen.

Het literair zelfbewustzijn van de *Metamorphoses* situeert zich echter niet enkel op het experimentele vlak, maar ook op het metaliteraire. Ik verwijs hiervoor naar de hoofdlijnen van John Winklers narratologische studie *Auctor and Actor* (1985): volgens Winkler heeft Apuleius zijn tekst opzettelijk zo ontworpen om actief iedere poging van de lezer te ondermijnen om tot een sluitende interpretatie te komen.²³ Reeds van bij het begin lijkt de verteller ons hier voor te waarschuwen met de slinkse opmerking: "Lezer, let op: je zal hier plezier aan beleven".²⁴ Winkler neemt de waarschuwing ter harte: in zijn optiek is de *Metamorphoses* een metaliterair geladen verhaal over het vertellen van verhalen en in het bijzonder over de waarheid en waarachtigheid van deze verhalen. Op thematisch niveau is het *Leitmotiv* van het sterke verhaal, de leugen en de misinterpretatie nooit veraf. Een niet onbelangrijk deel van het plezier dat men uit deze tekst kan halen, zou berusten op een hermeneutisch raadseltje: wie vertelt nu precies wat en waarom? En wat is nu precies de betekenis en waarde van deze vertellingen, zowel op epistemologisch als esthetisch

²² Voor deze literaire textuur, zie ook Walsh 33-65.

²³ Mogelijk komt deze aanpak al te modieus poststructuralistisch over om in overeenstemming te kunnen brengen met een tekst uit de antieke literatuur. Hoewel men inderdaad voorzichtig moet zijn met het begrijpen van premoderne culturen vanuit contemporaine denkkaders is Winklers benadering van de *Metamorphoses* niettemin toepasselijk: veel van de epistemologische "problemen" die het poststructuralisme typeren en die Winkler aanhaalt, kennen immers een tegenhanger in het middenplatonisme en de Tweede Sofistiek, beide van grote invloed op Apuleius als schrijver. Wat betreft de literair zelfbewuste aspecten in zijn werk had hij bovendien een lange traditie ter beschikking in zowel het Latijn als het Grieks om zich door te laten inspireren (Callimachus, Catullus, Ovidius, etc.). Zie bijvoorbeeld Carver 4-9; Gaisser 1-39.

²⁴ "Lector intende: laetaberis" (Apuleius, *Metamorphoses* 4 (1.1)).

vlak? Gezien het problematische statuut van het fictionele (beter: het onwaarachtige) binnen de Romeinse literatuur zijn dit geen lichtzinnige vragen. Vanuit een artistiek-retorisch en middenplatonisch standpunt zijn het bovendien vragen die op het moment van Apuleius' schrijven een actuele waarde hebben en niet zonder relevantie zijn voor het literaire veld.

3. Richten wij ons opnieuw tot “Amor en Psyche” en de functie die dit Latijnse “sprookje” *ante litteram* vervult binnen de *Metamorphoses* als creatief antwoord op een literaire crisissituatie. Er is al veel inkt gevloeid over hoe de ingebedde verhalen en in het bijzonder “Amor en Psyche” zich verhouden tot het kaderverhaal van de ezelroman.²⁵ Ruwweg kan men twee grote strekkingen onder de critici ontwaren: de ene groep kent deze verhalen geen betekenisvolle waarde toe en beschouwt ze als vermakelijke pronk- en sensatiestukjes waar Apuleius eventueel de sleur mee wil vermijden, die bovendien toegankelijk zijn voor een ruim publiek en die ook het voordeel bieden bij gelegenheid afzonderlijk voorgedragen te kunnen worden. De andere groep (waartoe ik ook mezelf reken) is echter van oordeel dat deze verhalen eveneens een metaliteraire functie vervullen binnen de roman in zijn totaliteit. Illustreer zij immers niet hoe verhalen zich eigenwijs aan de controle van hun vertellers kunnen onttrekken? En hoe wij als lezers en toehoorders maar al te makkelijk gevangen raken in onze vooronderstellingen van wat die verhalen ons te bieden hebben, zowel qua informatieve als esthetische waarde?

Met Winklers lezing in gedachten kijken we nu zelf naar “Amor en Psyche”: Apuleius presenteert het aan zijn lezers als de schijnbaar waarachtige *performance* van een schijnbaar onwaarachtige vertelling (op zich al een metaliteraire basistechniek). Op chronologisch niveau van het Luciusrelaas is het de vertelling van een oud, dronken besje dat geïrriteerd raakt door het hysterisch gejammer van de gekidnapte Charite. Ze biedt haar verhaal aan het meisje aan in de hoop dat die er haar eigen situatie op zal projecteren en soelaas zal vinden in het bemoedigende slot. Ze wordt met andere woorden aangemoedigd te geloven dat er weldra een einde zal komen aan haar beproevingen en een gelijkaardig “lang en gelukkig” zal beleven met haar geliefde. Maar blijkbaar vergist ze zich, want beiden sterven niet veel later een tragische dood. We zien de *fabula* hier verschijnen in haar gedaante van een kinderlijke, escapistische en bedrieglijke illusie in directe oppositie met de werkelijkheid – een leugen zelfs. Kijken we echter naar de plot van de *Metamorphoses* in zijn totaliteit, dan kunnen we nauwelijks ontkennen dat “Amor en Psyche” wel degelijk een voorafspiegeling is van het lot van Lucius. De parallellen tussen hem en de protagoniste Psyche zijn duidelijk: beiden leiden eerst een comfor-

²⁵ Voor een kort overzichtsessay, zie Shumate.

tabel leven alvorens zichzelf in het ongeluk te storten door een teugelloze nieuwsgierigheid, en beiden ondergaan vervolgens een dwaaltocht van psychisch en fysiek leed om zich ten slotte over te geven aan een goddelijke gratie. Het is voor de lezer dan ook amusant (of misschien frustrerend) te ontdekken dat Lucius zich hier als verteller volledig onbewust van is. Zelfs vanuit zijn retrospectieve vertelstandpunt, wanneer hij dus reeds een acoliet van Isis is geworden, blijkt het verlichtend potentieel van deze fantastische *fabula* aan hem voorbij te gaan. Combineren we nu beide functies van deze narratieve *performance*, dan krijgen we een paradoxale boodschap: zij die betekenis zoeken in fabeltjes en ze verwarren met waarheid raken uiteindelijk gedupeerd door de werkelijkheid, terwijl zij die gedupeerd zijn door de werkelijkheid soms waarheid en advies kunnen vinden in fabeltjes. Apuleius speelt hier in op de verwachtingen van zijn publiek over wat hij aanvankelijk zelf afdoet als oudewijvenpraat. Zo problematiseert hij de aard van het fantastische, opvallend genoeg op een moment waarop de Latijnse literatuur overwegend lijkt te bestaan uit droge, realistische en sterk utilitaire teksten.²⁶

Maar ook het artistieke statuut van de *fabula* wordt hier gerehabiliteerd. Onderzoekers die in "Amor en Psyche" de volkse, ongecompliceerde stijl willen terugvinden die de Grimms later zouden uitroepen tot de ziel van het "echte" sprookje, zijn er aan voor de moeite. Wie er de tekst bij neemt, zal namelijk niet snel geneigd zijn te geloven dat hij ooit onder deze vorm heeft gecirculeerd onder de *agricolae* en *nutrices* van Afrika of het Italische schiereiland. Apuleius demonstreert hier namelijk het summum van zijn kunnen door een ronduit onwerelds poëtisch proza te creëren. Dit doet hij echter niet in het artistieke luchtledige: net als in de rest van de *Metamorphoses* gaat Apuleius een complexe dialoog aan met de literaire tradities van Rome en Griekenland en daaruit puurt hij iets vernieuwends. Wie "Amor en Psyche" ook op deze manier leest, krijgt haast bij iedere paragraaf een geconcentreerde dosis literatuurgeschiedenis geïnjecteerd, inclusief interne spanningen. Om nog maar één voorbeeld te geven:²⁷ in haar kennismakingsmonoloog stelt Venus zich voor als de "rerum naturae prisca parens, [...] elementorum origo" en "orbis totius alma" (Apuleius, "Metamorphoses" 30 (IV.30)), een duidelijke echo van de openingszinnen in Lucretius' leerdicht *De rerum naturae* (1ste eeuw v.C.), waarin Venus gelijk wordt gesteld aan het creatieve principe dat de wereld doorstroomt. De zeer aardse toorn van Venus, die het plotverloop in beweging zet, weerspiegelt dan weer Vergilius' Juno in haar vervolging van Aeneas. In dezelfde monoloog zijn bovendien sporen te ontwaren van Ovidius' parodie op die vergiliaanse Juno. En als we hier nu vervolgens ook nog

²⁶ Niettegenstaande het bestaan van een meer barokke en precieze stroming in het Latijn die echter niet bewaard is gebleven.

²⁷ Zie Kenney in Apuleius, "Cupid and Psyche" 18-22, 121-123.

eens de platonische connotaties omtrent de dubbele aard van de Liefde aan toevoegen waarmee Apuleius lijkt te willen refereren aan het *Symposium* (4de eeuw v.C.), is de literaire stoofpot compleet. Het is pas in deze algemene sfeer van intertekstuele experimentatie en reflectie, van incongruentie, spanning en twijfel, dat we de ware kunst en het innovatieve potentieel van “Amor en Psyche” ten volle kunnen waarderen, een sfeer die veel dichter komt bij wat men later (enigszins pleonastisch) het *Kunstmärchen* is gaan noemen, dan bij zijn mythische tegenhanger, het “oorspronkelijke” *Volksmärchen*. Pas wanneer we bereid zijn onze Romantische verwachtingshorizon achter ons te laten, kunnen we oog beginnen te krijgen voor het artistieke functioneren van teksten als deze, niet alleen binnen de tradities waaruit zij zijn voortkomen, maar eveneens binnen die die ze mee hebben vormgegeven, ook die van het sprookje.

BIBLIOGRAFIE

Tekstedities

- Apuleius. *Metamorphoses. Books I-VI*. Vert. John Arthur Hanson. *The Loeb Classical Library*. Vol. 44. Cambridge, MA/London: Harvard University Press, 1996.
- . *Cupid and Psyche*. Ed. E.J. Kenney. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
- Basile, Giambattista. *Giambattista Basile's The Tale of Tales, or, Entertainment for Little Ones*. Vert. Nancy L. Canepa. Detroit: Wayne State University Press, 2007.
- . *Lo cunto de li cunti*. Ed. en vert. Michele Rak. 7de ed. Milano: Garzanti i grandi libri, 2009.
- Block, Francesca Lia. “Psyche’s Dark Night”. *My Mother She Killed Me, My Father He Ate Me. Forty New Fairy Tales*. Ed. Kate Bernheimer. New York: Penguin Books, 2010. 443-459.
- Day, Mildred Leake, ed. en vert. *Latin Arthurian Literature*. Cambridge: Boydell and Brewer, 2005.
- Hilka, Alfons, ed. *Historia septem sapientum II: Dolopathos sive de rege et septem sapientibus*. Door Johannes de Alta Silva. *Sammlung mittellateinischer Texte*. Heidelberg: Carl Winter, 1913.
- Rizzardi, Simona, ed. en vert. “Asinarijs”. *Commedie latine del XII e XIII secolo*. Vol. 5. Genova: Pubblicazioni dell’ Istituto di filologia classica e medievale dell’ Università di Genova 79, 1983. 194-251.

Secundaire literatuur

- Aarne, Antti, en Stith Thompson. *The Types of the Folktale: A Classification and Bibliography*. *FF Communications*. Vol. 184. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica en Suomalainen tiedeakatemia, 1973.

- Anderson, Graham. *Fairy Tale in the Ancient World*. London/New York: Routledge, 2000.
- Ansani, Antonella, en Nancy L. Canepa. Introduction. *Out of the Woods: The Origins of the Literary Fairy Tale in Italy and France*. Ed. Nancy L. Canepa. Detroit: Wayne State University Press, 1997. ix-xxxiii.
- Bacchilega, Cristina. *Postmodern Fairy Tales: Gender and Narrative Strategies*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1997.
- Bettelheim, Bruno. *The Uses of Enchantment: The Meaning and Importance of Fairy Tales*. London: Penguin Books, 1991.
- Canepa, Nancy L. *From Court to Forrest: Giambattista Basile's Lo cunto de li cunti and the Birth of the Literary Fairy Tale*. Detroit: Wayne State University Press, 1999.
- . "Italy". *The Oxford Companion to Fairy Tales*. Ed. Jack Zipes. Oxford: Oxford University Press, 2002. 252-256.
- . "'Quanto 'nc'è da ccà a lo luoco dove aggio da ire?': Giambattista Basile's Quest for the Literary Fairy Tale". *Out of the Woods: The Origins of the Literary Fairy Tale in Italy and France*. Ed. Nancy L. Canepa. Detroit: Wayne State University Press, 1997. 37-80.
- Carver, Robert H.F. *The Metamorphoses of Apuleius from Antiquity to the Renaissance*. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Even-Zohar, Itamar. *Polysystem Studies*. *Poetics Today* 11.1 (1990). Online. 15 juni 2010. <<http://www.tau.ac.il/~itamarez/works/books/ez-pss1990.pdf>>.
- Fehling, Detlev. *Amor und Psyche: Die Schöpfung des Apuleius und ihre Einwirkung auf das Märchen, eine Kritik der romantischen Märchentheorie. Abhandlungen der Geistes- und Sozialwissenschaftlichen Klasse*. Vol. 9. Mainz: Akademie der Wissenschaften und der Literatur, 1977.
- Gaisser, Julia Haig. *The Fortunes of Apuleius and the Golden Ass: A Study in Transmission and Reception*. Oxford/Princeton: Princeton University Press, 2008.
- Griswold, Jerry. *The Meanings of "Beauty and the Beast": A Handbook*. Ontario: Broadview Press, 2004.
- Hansen, William. *Ariadne's Thread: A Guide to International Tales Found in Classical Literature*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 2002.
- Harries, Elizabeth Wanning. *Twice Upon a Time: Women Writers and the History of the Fairy Tale*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2001.
- Jackson, Rosemary. *Fantasy: The Literature of Subversion*. London/New York: Routledge, 1981.
- Joosen, Vanessa. "Sprookjes opnieuw bekeken. De intertekstuele dialoog tussen sprookjestheorie en Duitse, Engelse en Nederlandse sprookjesbewerkingen in de periode 1970 tot 2006". Diss. Universiteit Antwerpen, 2008.
- Magnanini, Suzanne. *Fairy Tale Science: Monstrous Generation in the Tales of Straparola and Basile*. Buffalo/London/Toronto: University of Toronto Press, 2008.
- Praet, Stijn. "'Wie is er bang van de Boze Wolf?'" Het sprookje op de sofa". *Psychoanalyse en Mythologie, Psychoanalytische perspectieven* 25.3-4 (2007 [2009]): 399-421.

- Schlam, C.C. "Cupid and Psyche: Folktale and Literary Narrative". *Groningen Colloquia on the Novel*. Vol. 5. Ed. Heinz Hofmann. Groningen: Egbert Forsten, 1993. 63-73.
- Seifert, Lewis C. *Fairy Tales, Sexuality and Gender in France, 1690-1715: Nostalgic Utopias*. *Cambridge Studies in French*. Vol. 55. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- Shumate, Nancy. "Apuleius' *Metamorphoses*: The Inserted Tales". *Latin Fiction: The Latin Novel in Context*. Ed. Heinz Hofmann. London: Routledge, 1999. 113-125.
- Simpson, Helen. Introduction. *The Bloody Chamber and Other Stories*. Door Angela Carter. London: Vintage, 2006. vii-xix.
- Swahn, Jan-Öjvind. *The Tale of Cupid and Psyche (Aarne-Thompson 425 and 428)*. Lund: Gleerup, 1955.
- Tiffin, Jessica. *Marvelous Geometry: Narrative and Metafiction in Modern Fairy Tales*. Detroit: Wayne State University Press, 2009.
- Verbaal, Wim. "Latijnse literatuur in de tweede eeuw: hoogte-, diepte-, of keerpunt?". Jaarlijkse samenkomst van *Het Nederlands Klassiek Verbond*, Leuven, 13 december 2008. Lezing.
- Walsh, P.G. *The Roman Novel*. Cambridge: Cambridge University Press, 1970.
- Wesselski, Albert. *Märchen des Mittelalters*. Berlin: H. Stubenrauch, 1925.
- Winkler, John J. *Auctor and Actor: A Narratological Reading of Apuleius' Golden Ass*. Berkeley: University of California Press, 1985.
- Ziolkowski, Jan M. *Fairy Tales from before Fairy Tales: The Medieval Latin Past of Wonderful Lies*. Michigan: University of Michigan Press, 2007.
- Zipes, Jack, ed. Introduction. *The Oxford Companion to Fairy Tales*. Oxford: Oxford University Press, 2002. xv-xxxii.
- . *Fairy Tales and the Art of Subversion: The Classical Genre for Children and the Process of Civilization*. 2de ed. New York: Routledge, 2006.